

1953

J. L. H. A. A. A. A.

STICHTING
MENNO VAN COEHOORN

LIBRARY
1953-3

JAARVERSLAG

OVER

1953

STICHTING MENNO VAN COEHOORN

Opgericht 18 April 1932

Beschermheer Z.K.H. de Prins der Nederlanden

JAARVERSLAG OVER 1953

Inleiding

De verwachting, in het vorige jaarverslag uitgesproken, dat de schade door de watersnood van 1 Februari aangericht aan vele historische vestingwerken spoedig verholpen zou kunnen worden, is ten dele in vervulling gegaan, maar de gevolgen zijn op vele plaatsen nog waar te nemen, zoals verder in dit verslag zal blijken. De samenwerking tussen de Rijksinstanties en de Stichting, alsook die met de Verenigingen en andere particuliere instellingen op het gebied van de bescherming van cultuur en natuurschoon, bleef goed. Dit was ook met de meeste Gemeentebesturen het geval, doch van enkele hadden wij meer vertrouwen in onze bedoelingen en deskundigheid, kortom meer „goodwill” verwacht en ook meer belangstelling voor de culturele goederen, welke in menig opzicht eveneens aan hun zorgen zijn toevertrouwd.

De ingrijpende wijzigingen in de Europese defensie en dus ook in die van Nederland, veroorzaakt door de nog altijd zorgvolle tijdsomstandigheden, gepaard aan de rusteloos voortschrijdende ontwikkeling der oorlogsmiddelen, gaven aanleiding tot de geleidelijke opheffing door de Regering van vele, thans verouderde, dus *historisch* geworden, vestingwerken. Vermeldde het vorige jaarverslag als zodanig reeds: *Brielle, Hedikhuizen, Den Helder, Loevestein en Orthen*, de in dit verslag voorkomende namen: *Hinderdam, Jutphaas, Utrecht* en *Weesp* wijzen nog meer op het feit dat de aloude *Nieuwe Hollandsche Waterlinie* bij de tegenwoordige oorlogvoering veel van haar militair belang heeft verloren.

Op zeer hoge prijs stellen wij het daarom dat de Departementen van Oorlog en van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen steeds meer het advies van onze Stichting inroepen, ja dat zelfs in vele gevallen ook de ambtenaren der Domeinen met ons in overleg treden om die „Monument-geworden” vestingen en forten als zodanig te bewaren en onnodige schennis ervan tegen te gaan.

Moet het een toeval worden genoemd of ligt het in de aard der

J. Smeets

dingen, dat het in de laatste jaren juist de *19e-eeuwse monumenten* zijn, die meer en meer de aandacht gaan vragen? Wij menen dat het laatste het geval is en zien daarin tevens een aansporing, om in een nijpende behoefte te voorzien, ook wat het behoud der historische vestingwerken uit die periode betreft.

Helaas is veel wat toen ontstond reeds verloren gegaan, maar er is *nu* nog genoeg over om een duidelijk overzicht te verkrijgen van de zo interessante ontwikkeling van de vestingbouw, die — na zich moeizaam te hebben losgeworsteld uit de verouderde 17e- en 18e-eeuwse bouwmethoden en daaraan klevende, op zich zelf lofwaardige, traditiën — de zo hoog nodige verbeteringen ging begrijpen en toepassen.

Daartoe zal echter de nu levende jonge generatie zich moeten zetten aan de bestudering van die ontwikkeling, om te constateren: hoe de polygonale forten langzamerhand uit de gebastioneerde stadsomwallingen ontstonden; hoe het lang verwaarloosde bomvrije onderkomen voor personeel en geschut eindelijk tot stand kwam in vernuftig gemetselde reduits, torens, caponnières, remises en kazernes; hoe tenslotte dat metselwerk zijn plaats heeft moeten inruimen voor zware betonconstructies en pantseringen.

En dan zullen, al studerend en vorsend, in de bouwgeschiedenis van die militaire werken, ook de namen naar voren komen van de bouwers, de genie-officieren uit die veel gesmade, maar nog te weinig bekende eeuw: een reeks van mannen, met een **KRAYENHOFF** en (in België) een **BRIALMONT** aan het hoofd, mannen van wetenschap en kunstzin, wier namen bewaard dienen te blijven evengoed als hun werken. Wat de laatsten betreft, zij onder verwijzing naar het slot der inleiding van het vorige jaarverslag hier — zij het misschien wat laat, maar toch niet te laat — melding gemaakt van het artikel: „De D.U.W. en de schoonheid van het land” in het orgaan van de Bond Heemschut van December 1952, alwaar onder de mogelijkheden voor D.U.W.-werk ook wordt aangegeven het weer onder profiel brengen en beplanten van oude schansen en wallen.

Besturen, Commissiën en Correspondenten

Aan onze *Beschermheer* zonden wij regelmatig onze publicaties, waarvan door Z.K.H. met belangstelling kennis werd genomen.

Hoofdbestuur

Op 5 Mei 1953 overleed de heer Mr Dr P. G. VAN TIENHOVEN, een

der oprichters van de Stichting en die als lid van ons Hoofdbestuur, zowel de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten, als de Vereniging „De Hollandse Molen” en de Vereniging tot Bescherming van Vogels vertegenwoordigde.

Met de heer VAN TIENHOVEN is een groot Nederlander heengegaan, die onze Stichting zeer genegen was en steeds veel belangstelling heeft getoond voor haar werkzaamheden. Bij zijn laatste wil heeft hij een legaat van f 500,— aan de Stichting vermaakt.

Tot het Hoofdbestuur traden toe, na door het Dagelijks bestuur te zijn uitgenodigd, de heren:

Ir J. J. M. AANGENENDT, Directeur-Generaal van de Rijksgebouwendienst, A. BICKER CAARTEN voor de Vereniging „De Hollandse Molen”, Kolonel C. A. HARTMANS voor de Stichting het Nederlands Legermuseum „Generaal Hofer”, Ir S. HERWEIJER voor de Cultuur-Technische Dienst en Mr W. G. VOGEL voor de Vereniging tot Bescherming van Vogels, terwijl de heer H. CLEIJNDERT AZN. reeds Hoofdbestuur lid zijnde, door de Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten als haar vertegenwoordiger in ons Hoofdbestuur werd aangewezen.

De in 1953 periodiek aftredende hoofdbestuur leden, de heren L. J. DE LAGH, Jhr Mr Dr A. B. G. M. VAN RIJCKEVORSEL, L. J. SPANJAERDT SPECKMAN, Dr V. WESTHOFF en Dr J. W. WIJN werden herkozen en hebben hun benoeming aanvaard.

Dagelijks Bestuur

Het in 1953 periodiek aftredende lid, de Voorzitter W. H. COOL, werd als zodanig herbenoemd.

De *Studiecommissie*, waarvan de nieuwe samenstelling in het vorige jaarverslag werd vermeld, ging in hoofdzaak door met haar werk aan de *Atlas van historische vestingwerken in Nederland*. Het blad *Friesland*, met bijlagen, is gereed en zal zo mogelijk nog in 1954 worden gedrukt en verkrijgbaar gesteld. De bladen *Groningen*, *Drente* en *Overijssel* zijn in bewerking. Voor het blad *Drente* werden een aantal, nog niet bekende, gegevens ontvangen van de *Provinciale Planologische Dienst* in die provincie; voor het t.z.t. te bewerken blad *Gelderland* bevat het hierna te vermelden rapport van de heer H. STAM veel belangrijks.

Correspondenten

Op 1 November trad de heer H. T. J. M. LOHMEIJER, Eerstaanzend Ingenieur der Genie te Breda, wegens overplaatsing naar

Amsterdam, af als onze correspondent voor Noordbrabant (behalve Willemstad en de Landen van Altena en Heusden) en als onze vertegenwoordiger in de Raad van Overleg voor Noordbrabant. Daar zijn opvolger het correspondentschap niet kon aanvaarden, hebben wij daarvoor de begunstiger der Stichting, de heer Drs R. J. G. M. VAN HASSELT te Roosendaal uitgenodigd (deze heeft inmiddels zijn benoeming aanvaard).

Van de heer H. STAM, correspondent voor Gelderland, de Overbetuwe en de Lijmers, ontvingen wij in November een uitvoerig rapport over een aantal vestingwerken in zijn rayon, waarop nader in dit verslag wordt teruggekomen.

Donateurs en Begunstigers

Sedert de verschijning van het vorige jaarverslag vielen tot einde April 1954 de volgende mutaties voor:

Als *donateur* van de Stichting trad toe:

De Raad van Overleg inzake de Schoonheid van Stad en Land in de provincie Noordbrabant.

Begunstiger werden: de heren Kolonel W. P. VAN DEN ABEELLEN te Huizen (N.H.), Kolonel J. L. H. A. ANTONI te 's-Hertogenbosch, Jhr J. F. BERG te Naarden, Luitenant-Kolonel J. A. W. BOR te Bergen (N.H.), Prof. Dr A. E. VAN GIFFEN te Groningen, W. A. DE JONG te Doornspijk, JACOB MEES te Rotterdam, W. H. VAN SANDICK te Groningen, Ir R. F. SCHELTEMA DE HEERE te 's-Gravenhage, Ir J. M. VERFF te Naarden en E. D. VAN WIJNGAARDEN te Naarden. Daarentegen bedankten als begunstiger de heren Mr K. H. BRANDT te Moordrecht, Dr E. HELDRING te Amsterdam, G. J. LIGTHART te Bussum, F. LOONTJES te Maastricht, Mr P. A. VAN OOSTERWIJK BRUIJN te Maartensdijk, C. ORANJE te Alkmaar en H. VAN RAMSHORST te Amsterdam, terwijl ons door de dood ontvielen de heren Jhr J. W. GODIN DE BEAUFORT te Maarsbergen, P. J. DE KANTER te Scheveningen, Mr J. J. KNOTTENBELT te 's-Gravenhage, mevr. H. D. SLICHER—BEYER te Haarlem, Mr C. PH. C. E. STEINMETZ te Zeist en, zoals reeds vermeld, Mr Dr P. G. VAN TIENHOVEN.

Financieel Overzicht 1953

	Lasten	Baten
Contributies	—	f 1165.50
Interest	—	„ 245.—
Willemstad	f 2891.58	„ 312.73
Secretariaat	„ 575.14	—
Reis- en verblijfkosten	„ 83.55	—
Contributies en bijdragen aan derden	„ 28.50	—
Diverse onkosten	„ 249.12	—
Nadelig saldo	—	„ 2104.66
	f 3827.89	f 3827.89

Stamkapitaal	f 2652.—
Fonds voor aankopen	„ 2387.—
Fonds voor herstellingen	„ 3183.—
Fonds Willemstad	„ 11687.37

Vergaderingen, Bezoeken, Excursies

De jaarlijkse vergadering van het Hoofdbestuur vond plaats op Zaterdag 13 Juni 1953 te Elburg in de fraaie zaal van het Agnietenklooster, welks restauratie practisch is voltooid. Na de begroeting door het gemeentebestuur, dat deze zaal welwillend voor de vergadering beschikbaar had gesteld, maakten de opgekomen begunstigers en hun introducés onder leiding van de waarnemend Burgemeester van Elburg, de heer Mr Dr J. H. Luiting Maten en de Oud-Burgemeester, Jhr W. H. van de Pol, een wandeling door dat gedeelte van de oude stad, dat binnen de vestingmuren en -wallen is gelegen.

Na hun terugkeer in de vergaderzaal stelde de Voorzitter de behandeling van het jaarverslag aan de orde, dat op enige punten nader werd toegelicht. Bij afwezigheid van de Secretaris deelde de adjunct-Secretaris daarop enige bijzonderheden mede aangaande de historische vestingwerken van Elburg.

Daarna verenigden de ongeveer 50 deelnemers zich aan een koffiemaaltijd in „Het Scheepje”. Een rondwandeling over de wallen besloot het bezoek aan Elburg, waarna per autobus naar het kasteel „De Cannenburgh” nabij Vaassen werd gereden. Na een historische inleiding door het lid van het Hoofdbestuur Jhr Dr E. O. M.

van Nispen tot Sevenaer, werd onder leiding van de heer D. J. G. Buurman, Directeur van de Stichting „Vrienden van de Geldersche Kasteelen”, eigenaresse van het kasteel, het gebouw bezichtigd. Met het aanbieden van de thee in één der bijgebouwen van het kasteel werd deze zeer geslaagde excursie besloten.

Het Dagelijks Bestuur vergaderde ook dit jaar maandelijks in het gebouw van de Rijksdienst voor de Monumentenzorg. De adjunct-Secretaris hield de notulen der vergaderingen aan.

Leden van het Dagelijks Bestuur bezochten voorts de volgende historische vestingwerken:

Linie van Beverwijk;

Lunet B te Breda;

Brielle;

Hoge en Lage Liniën van Doesburg;

Forten De Hel en Sabina Henrica nabij Willemstad;

Hellevoetsluis;

Heumense en Mooker Schansen;

Linie Ochten — De Spees bij Kesteren;

Klundert;

Linie van Linschoten en de stad Montfoort;

Westbatterij te Muiden;

Willemstad (3 maal);

Zwartendijksterschans (2 maal).

De Secretaris vertegenwoordigde de Stichting op de jaarvergadering in September van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond te Alkmaar en Enkhuizen.

De Penningmeester vertegenwoordigde de Stichting op 27 November op het onder auspiciën van het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen te 's-Gravenhage gehouden congres over „Natuurbehoud en Recreatie”.

De Adjunct-Secretaris was voor de Stichting aanwezig in de vergadering van de Contact-commissie voor Natuur- en Landschapsbescherming te Utrecht op 19 December en zette daar onze wensen t.a.v. de publicaties over onze vergaderingen, enz. uiteen.

Tentoonstellingen, Lezingen en verdere Propaganda

In Mei werd in het Haags Montessori-Lyceum een tentoonstelling gehouden van werkstukken, vervaardigd door de leerlingen welke aan een schoolreis naar *Maastricht* en *Aken* hadden deelgenomen. Van het bezoek aan *Maastricht* werden uitstekende resultaten ver- toond, waartoe de heer MORREAU door aldaar voorlichting aan de jongens en meisjes te geven en de Secretaris, door vóór de reis

inlichtingen en gegevens aan de leidster, mej. J. A. DE BONDT, te verstrekken, het hunne hebben bijgedragen.

De Secretaris sprak op 27 Februari voor de Historische vereniging voor Alphen aan den Rijn en omstreken over „Vestingbouw in de Rijnstreek” en op 9 October voor de Vereniging „Oud-Leiden” over hetzelfde onderwerp.

Op 18 December hield hij te Utrecht, voor de Vereniging van Officieren der Genie een voordracht, getiteld „Drie grote voor-gangers” (Stevin, Coehoorn, Krayenhoff”).

In het tijdschrift „De Nederlandse Gemeente” werd in het nummer van 20 Februari 1953 een artikel van zijn hand opgenomen over „De historische en stedenbouwkundige waarden van oude vesting-werken”.

Lezenswaardig voor de leden der Stichting is eveneens de studie van Ir R. MEISCHKE in het Bulletin van de Koninklijke Nederlandse Oudheidkundige Bond, 1952: „Het architectonische ontwerp in de Nederlanden gedurende de late Middeleeuwen en de zestiende eeuw”, omdat daarin ook de Vestingbouwer-Architect wordt besproken.

Voor een betere opberging van de tekeningen-verzameling der Stichting werd reeds in het begin des jaars besloten tot het doen aanmaken van een *ladenkast*; deze is inmiddels in Februari 1954 afgeleverd, zodat nu ook de tekeningen behoorlijk zijn opgelegd in aansluiting met de ordening van de *bibliotheek* en de *foto-collectie*, bij welk werk de heer C. A. de Bruijn de Secretaris krachtig assisteert.

Aan de heer L. J. MORREAU te Maastricht verleenden wij een bijdrage van f 25,— voor het vervaardigen van foto-copieën, enz. tijdens zijn onderzoek in enige archieven te *Parijs*, naar historische gegevens over de vesting Maastricht.

Op die wijze is de Stichting o.a. in het bezit gekomen van de microfilm van een zeer waarschijnlijk door VAUBAN zelf opgesteld, uitvoerig rapport van het beleg van Maastricht in Juni 1673. Ook mochten wij een exemplaar ontvangen van het Verslag dat de heer Morreau over de door hem in April verrichtte onderzoekingen heeft uitgebracht aan de Commissie voor Zuiver Wetenschappelijk Onderzoek (Z.W.O.).

De reis van de Voorzitter der Stichting in September naar *Joego-Slavië* verschafte ons belangrijke gegevens over de Middeleeuwse en 16e-eeuwse vestingbouw aan de Dalmatische kust.

Voor de *publicaties der Stichting* wordt wederom verwezen naar de laatste pagina van dit verslag.

Bemoeiingen van de Stichting ten aanzien van het behoud van Historische Vestingwerken

Friesland

Dokkum

Op verzoek van de Vereniging „De Hollandsche Molen” betuigden wij instemming met de plannen tot restauratie van de tweede *walmolen* te *Dokkum*. Wij verzochten het Gemeentebestuur, voor dit doel een zo hoog mogelijk subsidie uit de gemeentekas te verlenen.

Gorredijk

Volgens mededeling van Mr G. A. Bontekoe waren bij graafwerkzaamheden te *Gorredijk* restanten van een vestinggracht aangetroffen.

Op ons verzoek om inlichtingen werd ons door het gemeentebestuur een tekening toegezonden, waaruit bleek dat het hier inderdaad overblijfselen van het in de oorlogsjaren 1672-'73 aangelegde *retranchement* betrof.

Wyckel

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg berichtte ons dat de muren van het koor der Ned. Herv. Kerk te *Wyckel* geen werking meer vertonen en dat ook de toestand van de in dat koor opgestelde *graftombe van Menno, baron van Coehoorn*, bevredigend is (zie jaarverslag 1949). De in 1948 aangevangen onderhandelingen met de eigenaar, over de aanvaarding van het grafmonument door de Stichting, zullen thans worden voortgezet.

Drente

Een (gem. Norg)

De restauratie van de *Zwartendijksterschans* is dit jaar op groot-scheepse wijze voortgezet nadat het economisch mogelijk was gebleken, de Westelijke gracht, welke in de loop der tijden nagenoeg geheel was dichtgestoven, weer uit te diepen en het zand tot verbetering van de toegangsweg langs de schans te gebruiken. Voor de voltooiing van het werk, in het bijzonder het onder profiel brengen van de wallen en grachten, met inbegrip van het weder aanbrengen van de contrescarp, vroeg de Drents Praehistorische Vereniging

een nieuw subsidie aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen. Zij legde hierbij een uitvoerig rapport over, samengesteld door de Secretaris van de Stichting Oud-Drenthe. Het verzoek werd door onze Stichting gesteund en door onze Secretaris in de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg toegelicht. Dat het subsidie nog niet werd verleend, is te wijten aan het uitblijven van enkele gegevens nopens de financiering van het werk, welke door het Ministerie aan de Vereniging zijn gevraagd.

Overijssel

Gramsbergen

De burgemeester vroeg onze bemiddeling ter bevordering van de aankoop door het Rijk van het 18e-eeuwse bastion van de *Loozerlinie*, welks eigenaar aan Gedeputeerde Staten vergunning tot afgraving had verzocht. Het Ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen achtte aankoop door de gemeente beter, doch hieraan bleek de eigenaar niet te willen medewerken. Wij hebben toen onze Correspondent in Overijssel, onder toezending van de ons in 1946 (zie jaarverslag blz. 17) door Ir W. P. C. Knuttel verstrekte gegevens, op het belang van het vestingwerk gewezen. De heer Maaskant is thans bezig de Stichting het Overijsselsch Landschap voor de aankoop te interesseren.

Hardenberg

Onze bovengenoemde correspondent berichtte ons, dat de in 1952 aangevangen onderzoekingen naar onderaardse vestinggangen te *Hardenberg* weinig of geen nieuwe resultaten hebben opgeleverd. Op ons verzoek zond hij een tekening met aangifte van de gevonden funderingsresten en de aard van het materiaal daarvan. Wij hebben deze gegevens ter nadere bestudering doen toekomen aan de Rijksdienst voor het Oudheidkundig bodemonderzoek te Amersfoort.

Gelderland

St. Andries

De heer Jacob Mees te Rotterdam vroeg onze aandacht voor de ernstige vernielingen, in de oorlogs- of de bezettingsjaren aangericht aan het eens zo belangrijke fort *Nieuw St. Andries* bij Rossum (uit het begin der 19e eeuw). De Eerstaanwezend Ingenieur te Breda berichtte ons desgevraagd dat deze verwoesting door de Duitsers

en niet door de Nederlandse Genie heeft plaats gehad en van een zodanige omvang is gebleken dat de Genie, wegens de hoge kosten, het opruimen en wegvoeren van het puin heeft moeten staken.

Het reeds eerder vermelde *rapport van onze Correspondent, de heer H. Stam te Zevenaar*, bevat voorts de volgende mededelingen over historische vestingwerken in zijn rayon:

1. *Arnhem*

De gebastionneerde vestingwerken van *Arnhem* zijn vrijwel geheel verdwenen; van de Middeleeuwse bestaat in hoofdzaak nog de, in de oorlog zwaar geteisterde, *Sabelspoort*, waarvan de restauratie in het verslagjaar goed vorderde.

2. *Didam*

Rondom het gehele gemeente-gebied van *Didam*, de vroegere Heerlijkheid, liep voorheen de vermoedelijk in de 15e eeuw aangelegde, *landweer*, een primitieve verdedigingswal met gracht. Het Noordwestelijk en Noordelijk deel daarvan is nog ongerept aanwezig, doch van het Zuidwestelijk en Zuidelijk gedeelte alleen de gracht.

3. *Geldersoord*

Dit was een grote schans, in het jaar 1741 en 1742 tegenover Huissen aan de Rijn gebouwd. Van de enveloppe met gracht is aan de binnenzijde van de Rijndijk het beloop nog terug te vinden.

4. *'s-Heerenberg*

Van deze plaats, die in 1379 stadsrechten kreeg, is de 15e-eeuwse omwalling nog gedeeltelijk intact en met loofhout beplant, terwijl aan de Noordzijde nog een deel van de gracht te herkennen valt.

5. *Kandia*

Eens een schans aan het Pannerdens kanaal, thans geheel verdwenen; de gelijknamige boerderij onder Duiven is in de laatste oorlog verwoest.

6. *Montferland*

Volgens sommigen de Middeleeuwse burcht Upplage; is nog

als oud verdedigingswerk te herkennen met zijn afgeplatte heuveltop en brede, droge gracht.

7. *Ijsseloord*

Een uit de krijgsgeschiedenis bekende schans (gebastioneerde vierhoek), welke terplaatse van of nabij het tegenwoordige fort *Westervoort* was gelegen, doch evenals de schans *Kandia* totaal verdwenen.

8. *Zevenaar*

Deze plaats kreeg in 1487 stadsrechten, doch bezat toentertijd slechts een eenvoudige aarden omwalling, waarvan nog een gedeelte, hoog ong. 2 m aan de Westzijde van het stadje, bewaard is gebleven, met hoge bomen beplant. Het meer Zuidelijk, aan de z.g. Oude Rijn gelegen *Oud-Zevenaar* was in het jaar 1599 het toneel van belangrijke krijgsbedrijven van *Prins Maurits*, die er in verband met het door hem beoogde beleg van *Bommel*, een grote troepenmacht legerde en verscheidene versterkingen en batterijen deed aanleggen. Van een en ander geeft kaart nr. 3667 in het Algemeen Rijksarchief (cat. Hingman) een beeld. In 1949 ontdekte de heer Stam terplaatse terreinverheffingen, welke toen ook door onze Ondervoorzitter werden bezichtigd (zie jaarverslag 1949, blz. 5 en 9). Een thans, aan de hand van genoemde oude kaart nader ingesteld onderzoek, heeft echter de heer Stam niet kunnen overtuigen of die heuveltjes overblijfselen van de werken uit 1599 zijn dan wel door de haast jaarlijks voorkomende winter-overstromingen zijn gevormd.

Doesburg

De laanbeplanting van eikebomen op de *Hoge en Lage Liniën* is in het verslagjaar gereed gekomen en geheel door het Rijk (O. K. en W.) betaald.

Onze Ondervoorzitter had, in zijn functie van wnd. Eerstaanwezend-Ingénieur der Genie te Arnhem gelegenheid, het beplantingswerk van de Nederlandse Heidemaatschappij enige malen te bezichtigen, en te bevorderen dat tenslotte ook bij alle bomen de vereiste geleiders of boompalen zijn aangebracht. Op verzoek van de Inspecteur der Domeinen aan Monumentenzorg, werden langs de grenzen der vestingliniën op 11 plaatsen door de zorg der gemeente Doesburg en voor rekening van het Rijk borden „Verboden toegang” geplaatst

tot het weren van ongewenste bezoekers. Bij de plaatsing is uiteraard rekening gehouden met de gedeeltelijke afgraving van de liniën voor de aanleg van de nieuwe Rijksweg, waarmee in dit jaar is aangevangen.

Elburg

Behalve de, in het vorige jaarverslag vermelde, muurtoren bij de Vispoort, bleek ook het rondeel met kazematten aan de voormalige Mheenpoort in slechte staat te verkeren. Hierop is eveneens de aandacht van Monumentenzorg gevestigd, waartoe zeer zeker de in het verslagjaar gehouden excursie naar Elburg zal hebben bijgedragen.

Nederhemert

De stervormige wal om het kasteel Nederhemert, die vermoedelijk uit het begin van de tachtigjarige oorlog dateert, is zeer vervallen en dreigt te verdwijnen. Dit is uit een oogpunt van landschapsschoon te betreuren.

Nijmegen

Over de geschiedenis van het fort *Sterreschans*, nabij de voormalige vesting *Nijmegen* gelegen, ontvingen wij gegevens, waaruit tevens bleek, dat van het zo belangrijke vestingwerk uit *Krayenhoff's* tijd niet veel meer over is.

Ochten — de Spees

Het Planbureau van de Provinciale Waterstaat in Gelderland werd door ons desgevraagd op de hoogte gesteld van ons overleg met de gemeente Kesteren met betrekking tot het behoud van het gedeelte der linie, nabij de Spees. Het aldaar, op de Rijndijk gelegen, hoornwerk zal met aansluitende 80 meter liniewal in stand blijven en zo goed mogelijk onder profiel worden gebracht. Hiertoe hebben wij de nodige inlichtingen verstrekt aan de Nederlandse Heidemaatschappij.

Limburg

Fossa Eugeniana

Onze Correspondent, de heer Jhr Mr F. van Rijckevorsel te Maas-tricht, zond ons een geïllustreerd artikel over de *Fossa Eugeniana*

met bijzonderheden over deze, reeds in ons jaarverslag van 1947 vermelde, versterkte waterweg. In de eerste helft der 17e eeuw is hij aangelegd om de Rijn bij Rijnberk met de Maas bij Venlo te verbinden, doch werd nooit geheel voltooid. Van de oude schansen langs het kanaal zijn nog vrij belangrijke resten over.

Maastricht

Over de geschiedenis der vesting *Maastricht* verschenen enige belangrijke artikelen van de hand van onze begunstiger de heer L. MORREAU (in de Maasgouw) en van de gepensioneerde Generaal-Majoor Ir M. TANS (in *Ons Leger*, onder het pseudoniem „Van Tricht”).

Aan enkele der Middeleeuwse vestingwerken werden door de gemeente, onder toezicht van Monumentenzorg, herstellingen uitgevoerd.

Moker- en Heumense Schansen

Een verontrustend artikel in de *Nieuwe Rotterdamse Courant*, ons door de heer Jacob Mees te Rotterdam toegezonden, was voor onze Ondervoorzitter aanleiding, aan deze beide schansen een bezoek te brengen. Hierbij is gebleken dat de historisch zo belangrijke vestingwerken zich gelukkig nog in betrekkelijk goede staat bevinden.

Sittard

De toestand van de wallen en kazematten onderging dit jaar geen verandering maar ook de zo nodige herstellingen bleven uit, terwijl een uitbreidingsplan, dat het voorterrein der wallen intact zal laten, eveneens nog steeds op zich doet wachten.

Dat de naaste omgeving der wallen helaas nog niet veilig is voor bebouwing en wegeaanleg, bewezen o.a. de herhaalde protesten tegen die bedreiging geuit door de Bond Heemschut in overleg met onze Stichting. De Bond hield 4 September in *Sittard* zijn ledenvergadering, hetgeen uiteraard ook de belangstelling voor de vestingwerken heeft verhoogd. Toch blijft waakzaamheid vereist. Om de historische betekenis van de wallen nog eens te stimuleren, leverde onze Secretaris een bijdrage daarover in het December-nummer van Heemschut.

Valkenburg

Ten aanzien van de geruchten over bebouwingsplannen buiten de

oude stadsmuur werden wij van bevoegde zijde gerustgesteld. Intussen had de Bond Heemschut zijn bezwaren terzake aan de Gemeenteraad kenbaar gemaakt.

Noord-Brabant

Breda

De heer P. SCHERFT, gemeente-archivaris van *Breda*, vroeg ons oordeel over de waarde van een nog aanwezig fragment van de *lunet B*, een der twee laatst aangelegde en thans bijna geheel verdwenen buitenwerken van de voormalige vesting. Bij ons bezoek ter plaatse bleek het een gemetseld en gekazematteerd reduit te zijn, evenals de *lunet* in 1840 gebouwd en nog in vrij gave toestand. Vermoedelijk zal het door de gemeente behouden en de omgeving enigszins verfraaid worden. Het is in gebruik als bergplaats van de Reinigingsdienst.

Bovensluis (fort bij Willemstad)

Het fort is, met de bomvrije kazerne, aan particulieren verkocht in plaats van aan de gemeente Willemstad, zoals eerst de bedoeling was (zie vorig jaarverslag).

Geertruidenberg

Naar aanleiding van de mededeling van de gemeente-architect, dat bij graafwerkzaamheden voor de riolering vermoedelijk overblijfselen waren gevonden van de in de 16e eeuw gesloopte burcht van Geertruidenberg, hebben wij geadviseerd, de Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek daarmede in kennis te stellen.

Fort de Hel (bij Willemstad)

Voor het dichtten van twee dijkdoorbraken in de nabijheid is van de fortwallen veel zand weggegraven. Dit bleek bij ons bezoek op 13 Mei. De in het vorig jaarverslag beschreven toren in het fort (een Tour-modèle No. 2) heeft niet van de watersnood geleden. Uit de mobilisatiejaren 1914—'18 bestaan goede foto's van het fort, dat in 1926 als vestingwerk werd opgeheven.

Heusden

Het verzoek van het gemeentebestuur om de wallen tussen de voormalige Oud-heusdense- en Herptse poorten te mogen slechten,

werd door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen afgewezen. Ook de Gedeputeerde Staten van Noordbrabant hadden het maken van deze zg. coupure of doorbraak ontoelaatbaar geoordeeld.

Linie van den Hout

Het gemeentebestuur van *Oosterhout* vroeg in Augustus onze voorlichting en steun tot het behoud en de restauratie van deze historische vestinglinie. Wij deelden o.a. mede, slechts een bescheiden bijdrage in geld te kunnen geven. Ons Hoofdbestuurslid Ir Herweijer stelden wij van ons antwoord in kennis. Later hebben wij vernomen dat van ambtelijke zijde een gunstig advies aan de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen terzake van het behoud der linie als natuur- en landschapsmonument is uitgebracht.

Klundert

De vestingwallen aan de Noordkant, voorzover nog aanwezig en gedeeltelijk hersteld, hebben de gevolgen van de overstroming van Februari ook hier beperkt, al zijn zij — evenals de Willemstadse wallen — vrij erg door het water aangetast.

De Rijkscommissie voor de Monumentenzorg verzocht het gemeentebestuur, het herstelplan voor de vestingbeer sterk te vereenvoudigen, opdat een subsidieverlening mogelijk zou kunnen zijn.

Noordam (bij Zevenbergen)

Naar aanleiding van een verzoek van de archiefambtenaar te *Zevenbergen* vroegen wij aan de Rijkswaterstaat inlichtingen over de aanleg van de Rijksweg Moerdijk — Roosendaal, welke destijds in de nabijheid van de voormalige *schans Noordam* was geprojecteerd (zie jaarverslag 1941—'45, blz. 48). Wij kregen ten antwoord dat met de aanleg nog niet was begonnen en dat de opmetingsgegevens van het terrein helaas bij de brand van het Bezuidenhoutkwartier in 1945 verloren zijn gegaan.

Fort Sabina-Henrica (bij Willemstad)

Het fort heeft bij de watersnood ernstige schade geleden en bij het herstel van de dijk terplaatse ging een deel van de fortgracht verloren. Zeer te betreuren is echter ook dat de fortwachter, de heer ~~MALIEPAARD~~, bij de ramp het leven verloor.

Hackey

Willemstad

1. Het is verheugend te kunnen vermelden, dat de sporen van de grote overstroming, die op 1 Februari 1953 Willemstad en omgeving teisterde, in de loop van het jaar goeddeels zijn uitgewist. De singelwegen hebben gelukkig niet zó lang onderwater gestaan, dat zulks de beplanting noodlottig is geworden.
2. Tot ons leedwezen is de bouw van de brandweerkazerne ter plaatse van het wachthuis aan de voormalige Landpoort niet geheel overeenkomstig de door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen goedgekeurde plannen tot stand gekomen. Het gebouw is iets groter geworden dan aanvankelijk was geprojecteerd, men heeft een gedeelte van de wal ter plaatse weggegraven en is tevens op terrein gekomen, hetwelk onze Stichting in erfpacht bezit. Het heeft ons onaangenaam getroffen, dat het gemeentebestuur geen termen aanwezig heeft geacht, een en ander tevoren te bespreken. Overeenkomstig de bepalingen van de akte van erfpacht waren wij genoodzaakt, de E.a.I. te Breda de geconstateerde feiten te rapporteren. Deze liet een onderzoek instellen, waarbij is komen vast te staan, dat het gemeentebestuur bij de bouw van de onderhavige brandweerkazerne de grenzen van het, de gemeente in eigendom toebehorende, terrein verre heeft overschreden. De E.a.I. heeft daarop geprotesteerd tegen de aantasting van de rechten van het Rijk en van onze Stichting en het gemeentebestuur in overweging gegeven, zich met het Rijk en ons te verstaan over eventuele aankoop of ingebruikverkrijging van de onrechtmatig in gebruik genomen grond. Het gemeentebestuur heeft zijn verontschuldiging aangeboden voor de zonder vergunning uitgevoerde werkzaamheden, waarbij het erop heeft gewezen, dat slechts ten aanzien van het plateau achter de garage de grens van het ter beschikking gestelde terrein is overschreden en waarbij het de wens te kennen heeft gegeven, deze strook grond te kopen.
3. Vermoedelijk onder de indruk van de overstroming tijdens de watersnood van 1 Februari heeft het Gemeentebestuur, zonder verder toestemming te vragen, de Noordelijke profielmuur van de voormalige Landpoort weder opgetrokken tot een hoogte van ongeveer 3 meter boven het straatniveau. Uit de later overgelegde tekening is gebleken, dat een gedeelte van deze muur op grond staat, welke onze Stichting in erfpacht bezit. Wij hebben het gemeentebestuur verzocht, terzake met ons

een overeenkomst te treffen. Het ligt in de bedoeling, dat ook de Zuidelijke profielmuur wederom wordt aangebracht. Aan gezien de toegang tot de vesting van de landzijde hierdoor inderdaad in aanzien zal winnen, heeft onze Stichting zich met een en ander verenigd. Voor de ontworpen beplanting van het gedeelte van de straatweg tussen Landpoort en ravelijn ver strekten wij enige aanwijzingen, opdat geen bomen of struiken zullen worden aangebracht op plaatsen, waar zij op historische gronden niet thuis behoren.

4. Door tussenkomst van onze correspondent, de heer W. Maris, bereikte ons het verzoek van de jeugdclub „De jonge trekkers”, één van de Duitse bunkers op bastion II in gebruik te mogen ontvangen als clubhuis tijdens de zomermaanden. Onze Stichting heeft daartegen geen bezwaar gemaakt.
5. De Burgemeester van Willemstad opperde het denkbeeld, de wallen voortaan alléén toegankelijk te stellen voor houders van toegangskaarten. Onze Stichting staat in beginsel niet afwijzend tegenover de uitgifte van wandelkaarten, mits kinderen steeds zonder kaart toegang wordt verschaft. Wij hebben de Burge meester uitgenodigd, terzake met een uitgewerkt voorstel te komen.
6. De Provinciale Waterstaat verzocht op het vlakke gedeelte onder de wal nabij de molen een zanddepot te mogen inrichten. Onze Stichting ging daarmee accoord, mits de bergplaats steeds ordelijk wordt onderhouden en ons ten bewijze van ons recht een jaarlijkse recognitie van f 1.— wordt betaald.
7. Nadat Financiën en Oorlog in Februari officiëel de voorlopige toestemming hadden bevestigd om de binnenruimte van bastion VII voor drie jaar aan A. C. Schouten te verpachten, vernamen wij reeds in Juni van onze correspondent, dat die verhuring niet aan de verwachtingen had voldaan en de huurder zich had teruggetrokken.
Wij zijn thans doende, een andere huurder te vinden.

Woudrichem

De Eerstaanwezend Ingenieur der Genie te Breda vroeg onze mening over het plan van de gemeente Woudrichem om het Noord-oostelijke gedeelte van de vestinggracht in verbinding te brengen met het buitenwater (de rivier de Maas) om het als binnenhaven voor vissersschepen en pleziervaartuigen te kunnen gebruiken. Wij

hebben daartegen geen bezwaar gemaakt, doch als voorwaarde gesteld dat de gracht langs de linkerface van het aldaar gelegen bastion VI der vesting in stand zal blijven.

Utrecht

Amersfoort

Een beslissing werd genomen in het veelomstreden plan voor de verkeersweg terplaatse van de zg. beek aan de Zuidzijde der oude stad (2e omwalling). Wij ontvingen nl. bericht dat ons beroep bij de Kroon tegen het besluit van Gedeputeerde Staten van Utrecht van 29 Augustus 1950 niet ontvankelijk was verklaard. Bij het Koninklijk Besluit van 27 Mei 1953 nr. 16 is het plan nochtans maar voor een deel goedgekeurd, zodat de mooie waterpartij bij de poort Monnikendam voorlopig onaangetast blijft.

Blauwkapel (bij Utrecht)

Over het behoud van het kerkje in het *fort Blauwkapel* is in dit jaar nog geen definitief besluit genomen. Wij hebben echter de indruk dat de bezwaren tegen sloping groter zijn geworden.

Grebbelinie

Het Staatsbosbeheer stelde in Februari de Inspecteur der Domeinen te Utrecht, onder aanbieding van een stel kadastrale kaarten, in kennis met de te behouden gedeelten van de Grebbelinie. Hierin zijn begrepen de vestingwerken waarvoor onze Stichting belangstelling heeft.

Op 1 Mei deelde de Minister van Oorlog ons mede, dat de linie aan Financiën was overgedragen en dat daarbij was verzocht, met onze Stichting terzake overleg te plegen.

Jutphaas (fort ten Zuiden van Utrecht)

Van de Genie vernamen wij dat het voornemen bestaat, een weg aan te leggen midden door het *fort bij Jutphaas*, in 1820 door Generaal Krayenhoff ter plaatse van het afgebroken slot Plettenburg gebouwd.

Bij die weg-aanleg zou het uit omstreeks 1840 daterende gemetselde reduit moeten verdwijnen. Hiertegen meenden wij geen bezwaar te moeten maken, als het fort met zijn typische wallen en mooie grachten overigens behouden blijft.

Lunetten op de Houtense vlakte (Zuidoost van Utrecht)

Over de inrichting van het bomvrije gebouw uit 1823, in de keel van *Lunet I*, tot bureau Bescherming Bevolking, vroeg de Eerst-aanwezend Ingenieur te Utrecht het gevoelen van onze Stichting. Na overleg met Monumentenzorg hebben wij enige wensen geuit, waaraan bij de verbouwing grotendeels is voldaan.

Linie van Linschoten

Van deze linie, welke eens deel uitmaakte van de *Oude Hollandse Waterlinie*, bleken nog slechts gedeelten van de grachten over te zijn. De begroeiing ter plaatse draagt nog de naam van „Schansbosch”.

Montfoort

Van de Middeleeuwse stadsmuur is nog maar de Zuidelijke helft van het Westelijke front over, in het Zuiden aansluitende tegen het emplacement van een muurtoren, waarop eens een prachtige molen prijkte. Deze is in zeer bouwvallige staat, maar zal met lofwaardige medewerking van de eigenaar gerestaureerd worden. Behalve voor deze restauratie is ook in de kosten van herstel van het muurfragment van Rijksweg een subsidie toegekend.

Nieuwe Hollandse Waterlinie

De Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen vroeg aan de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg advies over de waarde van een viertal op te heffen vestingwerken als monument van natuurschoon en vestingbouwkunst.

Het gaat hier niet over forten, maar om gemeenschapsliniën en uit de mobilisatiejaren 1914—'18 daterende loopgraafstelsels.

Wij hebben de Commissie medegedeeld, van de vier betrokken objecten de gemeenschapsweg in de *Stelling van Honswijk* (bij Schalkwijk) met zijn zware wallen en brede gracht een belangrijk monument van landschappelijke schoonheid te achten.

Noord-Holland*Linie van Beverwijk*

Nadat in Maart met de Hoofdinspecteur der Domeinen te Haarlem het reeds in het vorige jaarverslag vermelde overleg was gehouden en de bijzondere verpachtingsvoorwaarden, evenals onze wensen,

over en weer schriftelijk waren bevestigd, ontvingen wij in Mei een bericht dat ons tenzeerste teleurstelde. Het Ministerie van Financiën deelde ons nl. mede dat het voornemen bestond om, tegen de aanvankelijk uitgesproken wens van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen in, de *lunetten 1, 5 en 6* aan de gemeente *Beverwijk* te verkopen. Deze had ze reeds in haar uitbreidingsplan tot bouwterrein bestemd. Wij hebben tegen die verkoop ernstig bezwaar gemaakt en van ons protest kennis gegeven aan Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen en aan Monumentenzorg.

De Minister heeft zich echter tegen de wens van het gemeentebestuur niet langer willen verzetten, gelet op de grote behoefte aan bouw- en industrieterrein in het betrokken uitbreidingsplan. Wij zijn nochtans niet overtuigd van de noodzaak om daarvoor de drie lunetten op te offeren inplaats van ze als plantsoenen temidden van de bebouwing te bewaren en vonden onze mening bevestigd in het artikel van Ir G. TELLEGEN: „De ontwikkeling van IJmuiden-Velsen-Beverwijk en omgeving” in *De Ingenieur* van 16 October 1953.

De Burgemeester van Beverwijk deed weliswaar de mondelinge toezegging dat de lunetten 8 t/m 14 in ieder geval gespaard zullen blijven, maar zal een later optredend gemeentebestuur zich door deze belofte gebonden achten?

Enkhuizen

In October ontving de Secretaris der Stichting van de Burgemeester en de Directeur van gemeentewerken de geruststellende verzekering dat nog geen plannen tot doorbraak van de wallen van *Enkhuizen* in de richting Andijk aan de orde zijn.

Hinderdam

Het gerucht, in het begin des jaars tot ons gekomen, dat het op een eilandje in de Vecht tussen Weesp en Nederhorst den Berg gelegen *fort Hinderdam*, uit 1673, binnenkort voor andere doeleinden zou worden gebruikt, leek ons voorbarig. De opheffing als vestingwerk moest nl. nog geschieden. (Deze heeft inmiddels, in Februari 1954, plaats gehad.)

Muiden (Westbatterij)

De Inspecteur der Domeinen te Amsterdam vroeg in Augustus onze wensen in verband met eventuele verkoop, erfpacht of ver-

huring van de, als vestingwerk opgeheven *Westbatterij* aan de mond van de Vecht te *Muiden* (tegenover het Muiderslot).

De batterij, waarbinnen in 1852 een gemetseld bomvrij wachthuis, van elliptische grondvorm en voorzien van een kleine traptoren, werd gebouwd, verkeert in verwaarloosde toestand, maar is zeer fraai en aantrekkelijk gelegen en geniet veel belangstelling van watersportliefhebbers en land-toeristen. Wij hebben daarom de Inspecteur doen weten dat onze Stichting gaarne zou zien dat de batterij wordt gehandhaafd en zo mogelijk enigszins opgeknapt. Tevens deden wij de suggestie, het gemeentebestuur van Muiden voor te stellen, de batterij aan te kopen en tot watersport- of jeugdcentrum te bestemmen in de geest van de Havenbatterij te Brielle (zie jaarverslag 1950). De Inspecteur bleek er wel voor te gevoelen, de batterij te behouden, doch meende dat voorlopig nog geen stappen bij het gemeentebestuur moesten worden gedaan.

Naarden

1. De oprichting van de Stichting „Vrienden van de Vesting Naarden” werd een feit. Met voldoening hebben wij hiervan kennis genomen en onze Stichting spreekt de hoop uit, dat onze beide instanties met succes zullen kunnen samenwerken ter bereiking van een gemeenschappelijk doel: het behoud van Naardens vestingwerken. Jhr Ir Six van Wimmenum vertegenwoordigt onze Stichting in het Bestuur van deze nieuwe organisatie; wij meenden goed te doen ook een stoffelijk blijk van belangstelling te geven door met een bedrag van f 25,— deel te nemen in het Stichtingskapitaal en jaarlijks een bijdrage van f 25,— beschikbaar te stellen.
2. De jonge Stichting „Vrienden van de vesting Naarden” deed een beroep op ons, haar tot het Ministerie van Oorlog gerichte verzoek, het gebruiksrecht op het bastion Turfpoort te mogen verwerven, teneinde dit na enige restauratie en inrichting tot museum voor het publiek ter bezichtiging te stellen, te willen ondersteunen. Wij hebben daaraan gaarne gevolg gegeven. Nader bleek ons, dat de inwilliging van het verzoek van de „Vrienden” werd verstraagd door de op handen zijnde overdracht van een gedeelte van de vesting (waaronder het bastion Turfpoort) door het Ministerie van Oorlog aan het Ministerie van Financiën. Een definitieve beslissing omtrent deze overdracht is in het verslagjaar nog niet genomen; wij menen te mogen zeggen, dat de kansen, dat de desbetreffende vestingwerken uiteindelijk aan het Ministerie van Onderwijs, Kunsten

- en Wetenschappen zullen worden overgedragen, zijn gestegen.
3. Men vestigde er onze aandacht op, dat het gemeentebestuur van Naarden de benodigde gelden heeft gevoteerd voor de vernieuwing van de zich thans in ruineuze staat bevindende zg. „Kippenbrug”, die destijds de verbinding vormde tussen het bastion Turfpoort en de daartegenover gelegen bedekte weg. Onze Stichting meent, dat aan het voortbestaan van deze brug geen behoefte bestaat en zij zou daarom gaarne zien, dat de restanten van deze brug, die allerminst een verfraaiing van het stadsbeeld vormen, radicaal worden opgeruimd. Indien het gemeentebestuur niettemin klemmende redenen kan aanvoeren, die voor herstel pleiten, meent zij, dat de plannen voor een nieuwe brug tevoren door de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen dienen te worden goedgekeurd. Wij achten deze kwestie belangrijk genoeg, om de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg op een en ander attent te maken.
  4. Ons bereikte het bericht, dat de uit 1877 daterende Utrechtse poort inwendig zou worden verbouwd en ingericht tot jeugd-societeit. Bij ingesteld onderzoek bleek, dat zulks met instemming van de betrokken autoriteiten geschiedde en dat het uiterlijk van het monument door de verbouwing geen wijziging zal ondergaan.
  5. Tot onze teleurstelling is nog geen aanvang gemaakt met het zeer noodzakelijke herstel van de bekleedingsmuren van het ravelijn Turfpoort — Nieuw Molen dat in eigendom toebehoort aan het Ministerie van Oorlog.

Uitermeer

Een soortgelijk gerucht als betreffende Hinderdam deed over het, nabij Weesp aan de Vecht gelegen *fort Uitermeer* de ronde. Bijzonderheden hierover menen wij dus tot een volgend jaarverslag te moeten uitstellen.

Weesp

In Maart hadden wij een bespreking met de heer Ir G. MEMELINK van de Nederlandse Heidemaatschappij over het door het gemeentebestuur van *Weesp* aan die Maatschappij opgedragen plan voor de beplanting van de wallen en de aanleg van een openluchttheater in het bastion *Draaierschans*. In plaats van een romantisch complex met slingerpaadjes voor recreatie, zal het ontwerp — in het belang

van de goede monumentenzorg, zonder aan de aesthetische eisen te kort te doen — meer de strakke lijnen van de vestingwerken moeten volgen.

De Nederlandse Heidemaatschappij bleek hiermede volkomen in te stemmen. Het in April door ons goedgekeurde herziene ontwerp omvat ook de bastions Achtkant en Bakkerschans, waarvan het eerste voor Openlucht-theater zal worden bestemd en het andere tot centrum voor jeugdverenigingen. Aan de waterkant der wallen zal een rij knotwilgen worden geplant, waarachter op de berm een doornenhaag.

Lunet aan de Zwet (bij Halfweg)

Hiervoor verwijzen wij naar de fraaie publicatie: „Het Landschap van Noordholland” van de Stichting Het Noordhollands Landschap (zie ook onze jaarverslagen 1941 — '45 en 1947).

Zuidholland

Brielle

1. Omtrent de dader van een geconstateerde afgraving van de saillant van *bastion V* bestond aanvankelijk verschil van mening tot dat de heer J. C. RAUE, oud-Briellenaar, ons desgevraagd mededeelde dat zulks door Nederlandse militairen, tijdens de mobilisatie 1939 — '40 was geschied. Wellicht bestaat t.z.t. een gelegenheid om de aangerichte schade te herstellen.
2. Door bemiddeling van de Genie maakten wij aan het gemeentebestuur enige wensen kenbaar in verband met de verbetering van de toegangsweg uit de vesting naar de voormalige *Havenbatterij*, welke door de gemeente tot recreatieoord is bestemd (zie jaarverslag 1950). Bij een bespreking met de Eerstaanwezend Ingenieur te Rotterdam werd bepaald dat de stenen beer bij *bastion I* in betere staat zou worden gebracht, waartoe de ezelsrug niet mocht worden afgebroken en dat voorts het gracht-fragment voor de linker-bastionsflank schoongemaakt zou worden; dit laatste zou door de Genie als „uitgesteld onderhoud” geschieden.

Gorinchem

In een artikel van Mevrouw Slösser—Bresler in De Auto van December 1952, getiteld „Gorinchems verleden en heden” werd met waardering gesproken over het feit, dat de wallen der *Vesting Gorcum* behouden zijn gebleven.

Hellevoetsluis

1. De watersnood heeft ook aan de nog volledig aanwezige wallen van de oude *vesting Hellevoetsluis* ernstige schade toegebracht, welke echter vrij spoedig is hersteld, behalve die aan de toegangsdam vóór de waldoorgang in de weg naar Brielle, alwaar tijdelijk een Bailey-brug in het verkeer voorziet. De profielmuren van de doorgang vereisen eveneens verbetering; het nabijgelegen *Wachtgebouw* zal met Rijkssubsidie worden gerestaureerd.
2. Aan de bekledingsmuren van de Zuidoostelijke wallen, welke grotendeels aan de gemeente behoren, heeft de binnenstromende vloedgolf uiteraard veel kwaad gedaan. Wellicht heeft dit het verontrustende bericht bevorderd, dat in Juni in de pers verscheen en het voornemen van het gemeentebestuur vermeldde om de gracht van dat Z.O.-vestinggedeelte te dempen. Onverwijld vroegen wij hierover inlichtingen, waaruit bleek dat het Architectenbureau van Jhr DE RANITZ e.a. te Rotterdam deze aangelegenheid in studie had. Daar de vestingwerken van Hellevoetsluis vermeld staan in de Voorlopige lijst van Monumenten van Geschiedenis en Kunst, zou de demping niet zonder toestemming van de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen kunnen geschieden.
3. Over de uitvoering van het uitbreidingsplan „Glacis-Noord” hadden wij besprekingen: in September met de Provinciale Griffie van Zuidholland en in October met de Directeur van de Wederopbouw en Volkshuisvesting in die provincie, de heer G. F. E. KIERS. Hierbij bleek tot ons genoegzaam dat de groene strook buiten de Oostelijke en Noordoostelijke vestinggrachten ongewijzigd zal worden gespaard, doch ook dat omtrent de overbrugging van eerstgenoemde gracht nog geen bevredigende oplossing is bereikt. De Burgemeester vroeg in aansluiting daarmede in December onze instemming met het maken van een voetbrug ter plaatse van de linkerface van bastion VI inplaats van naar het midden van de courtine V — VI, wat uiteraard de voorkeur verdient. De gemeente wil de wal niet doorgraven, maar de brug doen aansluiten bij een schuine opgang tegen het waltalud, een zg. stoep.
Een beslissing over plaats en vormgeving van de brug werd in het verslagjaar nog niet genomen.

Ooltgensplaat (fort Prins Frederik)

Het fort werd eveneens bij de watersnood beschadigd; o.a. werd de

toegangsbrug weggeslagen. De Genie deelde ons mede dat er ter plaatse van de brug een dam zal komen en dat de inrijpoort door de fortwal zou worden verbreed. Een en ander zou te betreuren zijn.

Schoonhoven

Wij vroegen aan de Directeur van Gemeentewerken inlichtingen naar aanleiding van een artikel in het Nieuwsblad van Zuidholland en Utrecht van 29 Mei 1953 over het plan om het voormalig spoorwegemplacement te effenen. Aangezien hierdoor, wegens gebrek aan grond, nog geen bouwrijp terrein zou ontstaan, hebben wij onze instemming betuigd met de in het artikel gedane suggestie tot gedeeltelijk herstel van de oude vestinggracht ter plaatse.

Zeeland

Koewacht (nabij Hulst)

De Eerstaanwezend Ingenieur te Bergen op Zoom vestigde indirect onze aandacht op een in de omgeving van de gemeente Koewacht in Zeeuws-Vlaanderen op handen zijnde ruilverkaveling, tengevolge waarvan een aantal zeer oude verdedigingswerken zouden moeten worden geëgaliseerd. Onze Stichting heeft de heer R. Slock, haar correspondent te Sas van Gent, verzocht, ons terzake rapport te willen uitbrengen, daar wij het behoud van deze werken, in het bijzonder van het fort Moerspuy, van belang achten. De heer Slock heeft ons bericht dat de Cultuurtechnische Dienst heeft toegezegd, bij de uitvoering van de ruilverkavelingswerkzaamheden met onze Stichting overleg te plegen.

Oostburg

Onze Stichting verstrekke het Ingenieursbureau van Hasselt en de Koning te Nijmegen aanwijzingen met betrekking tot de door dit bureau op te maken plan voor de restauratie van het bastion, als vermeld in ons jaarverslag over 1952. Voor de beplanting gaven wij de raad, het advies in te winnen van het Staatsbosbeheer. Het restauratieplan werd ons vervolgens ter beoordeling voorgelegd; onze Stichting kon zich ermede verenigen, al betreurt zij het, dat de reeds tot stand gekomen nieuwe bebouwing de te herstellen wallen van het bastion wel zeer dicht is genaderd.

Fort Rammekens

Het fort heeft de overstroming van 1 Februari over het algemeen

goed doorstaan; slechts op enkele plaatsen is het water over de dijk geslagen, waardoor de champignonkwekerij van de heer J. Varkevisser gedurende enige dagen was geïsoleerd. Het valt te betreuren dat de Rijksgebouwendienst nog geen aanvang heeft kunnen maken met het zeer noodzakelijke herstel van de toegangspoort, noch met een gedeeltelijke vernieuwing van de bekledingsmuren.

Sluis

Het gemeentebestuur deed een aantal van de destijds aan de wallen geplante knotwilgen door populieren vervangen. Hoewel zulks niet geheel strookt met de gemaakte afspraak, vond onze Stichting geen aanleiding, hiertegen bezwaren aan te voeren.

Een verzoek om inlichtingen aangaande de betekenis van de „Stenen Beer”, in feite de ruïne van de in 1795 verwoeste Westpoort, werd door de Secretaris beantwoord.

Terneuzen

De tuinarchitecte Mevrouw Mien Ruys zal haar definitieve plannen van de beplanting van de voormalige kustbatterij aan het gemeentebestuur voorleggen, waarna door tussenkomst van de Rijkscommissie voor de Monumentenzorg onze Stichting nogmaals de gelegenheid zal krijgen haar oordeel hierover uit te spreken.

De plannen van het Ministerie van Verkeer en Waterstaat voor de bouw van een nieuw sluisencomplex ten Oosten en Westen van de thans aanwezige zeesluis, welke plannen verband houden met de maatregelen ter verbetering van de scheepvaartwegen België-Nederland, hebben in hun huidige vorm onze Stichting verontrust, omdat zij een ernstige aantasting zouden betekenen van de Westbatterij, in het bijzonder van het daarvan deel uitmakende bastion VIII. Met voldoening heeft onze Stichting vernomen, dat de Minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen haar bezwaren deelt en hiervan zijn ambtgenoot van Verkeer en Waterstaat op de hoogte heeft gesteld.

Zierikzee

Onze Stichting meende aan een door één harer begunstigers geopperd voorstel, bij het gemeentebestuur te pleiten voor het herstel van de omwalling, opdat deze in voorkomende gevallen als van ouds de stad tegen overstroming zou behoeden, geen uitvoering te moeten geven, daar van de wallen van Zierikzee te weinig meer bestaat, om een reconstructie historisch en financieel verantwoord te doen zijn.

Aanwinsten

Aangekocht werden ten behoeve van de Bibliotheek van de Stichting:

1. De nieuwste topografische kaart 1 : 25000 van Beverwijk en omgeving.
2. Het nummer van April 1953 van de „Journal of the Town Planning Institute”, waarin opgenomen een artikel van de Engelse stedenbouwkundige Cecil Stewart, getiteld „Naarden — Stellar City”.

Ten geschenke werden ontvangen en in dank aanvaard, behalve de jaarboeken, jaarverslagen en tijdschriften van de Verenigingen, waarmede relaties worden onderhouden:

1. Van de Rijksdienst voor het Nationale Plan:
de documentatie „Het rampgebied in Zuid-West Nederland”.
2. Van de heer A. Bicker Caarten te Leiden:
het boekwerk „Maastricht in de Tachtigjarige Oorlog”.
3. Van de heer L. J. Morreau te Maastricht:
  - a. Zijn verslag over in April 1953 verrichte onderzoeken in enige archieven te Parijs naar historische gegevens over de vesting Maastricht.
  - b. Enige foto's van vestingplannen, alsmede een microfilm van het rapport door Vauban opgesteld, van het beleg van Maastricht in Juni 1673, een en ander vervaardigd van de te Parijs aanwezige oorspronkelijke stukken.
4. Van de Provinciale Planologische Dienst in Drente:
de publicatie „Historische vestingwerken, I”.
5. Van de Voorzitter:
een collectie foto's van de Yoego-Slavische vestingsteden Split (Spalato) en Dubrovnik (Ragusa).
6. Van het Hoofdbestuurslid Jhr Mr F. L. J. van Rijckevorsel:
een collectie foto's van de vestingwerken van Dubrovnik, van de Citadel van Namen en van de burcht Gerolstein bij Kufstein in Oostenrijk, alsmede een in de „Volkskrant” verschenen artikel over de „Fossa Eugeniana”.
7. Van de heer A. Bicker Caarten te Leiden:
een aantal prentbriefkaarten van de vestingwerken van Grave, Harderwijk en Hulst alsmede van de voormalige vestingwerken van Zwolle.

Besluit

Overeenkomstig het gestelde in artikel 2 van het Huishoudelijk Reglement wordt dit verslag, na door het Dagelijks Bestuur te zijn goedgekeurd, in de jaarvergadering van het Hoofdbestuur aan laatstgenoemd bestuur aangeboden.

's-Gravenhage, 8 Mei 1954

De Secretaris,

W. H. SCHUKKING.

Goedgekeurd door het Dagelijks Bestuur:

W. H. Cool, voorzitter.

L. J. de Lagh, ondervoorzitter.

W. H. Schukking, secretaris.

Jhr Ir Six van Wimmenum, penningmeester.

Mr P. J. van der Mark, adjunct-secretaris.

PUBLICATIES

verkrijgbaar ¹⁾ bij of door tussenkomst van de Stichting
Menno van Coehoorn

(aan te vragen bij het Secretariaat: Van Kijfhoeklaan 7 te 's-Graven-
hage).

Werumeus Buning en Schukking „Wandelingen met Mars”	f	2.—
Plaatwerk „De wallen van Naarden”	-	10.—
Boekwerk Naarden 1350—1950 door C. A. de Bruijn en W. H. Schukking	-	5.—
Register op de jaarverslagen 1932—1950	kosteloos	
Jaarverslag 1932—1933	f	0.15
„ 1934—1935	-	0.15
„ 1936	-	0.10
„ 1937	-	0.10
„ 1938	-	0.10
„ 1939	-	0.10
„ 1940	-	0.10
„ 1941—1945	-	0.30
„ 1946	-	0.10
„ 1947	-	0.10
„ 1948	-	0.10
„ 1949	-	0.10
„ 1950	-	0.10
„ 1951	-	0.10
„ 1952	-	0.10
Plattegrond en profiel Oud-Nederlandse Vestingstelsel .	-	1.50
Plattegrond, doorsneden en beschrijving Nieuw-Neder- landse idem	-	1.50
Foto-reproductie burcht te Leiden	kosteloos	

¹⁾ Zolang de voorraad strekt.

INHOUD

	blz.
Inleiding	1
Besturen, Commissiën en Correspondenten	2
Donateurs en Begunstigers	4
Financieel Overzicht 1953	5
Vergaderingen, bezoeken, excursies	5
Tentoonstellingen, lezingen en verdere propaganda	6
<i>Bemoeiingen van de Stichting ten aanzien van het Behoud van Historische Vestingwerken . . . . .</i>	8
Friesland	8
Drente	8
Overijssel	9
Gelderland	9
Limburg	12
Noordbrabant	14
Utrecht	18
Noordholland	19
Zuidholland	23
Zeeland	25
Aanwinsten	27
Besluit	28
Publicaties	29